

Борбе за ослобађање Метохије

Јуник - непријатељска тврђава

За координирање акција Прве и Четврте косовско-метохијске и Треће и Пете албанске бригаде у граничном југословенско-албанском појасу и у Метохији формиран је Оперативни штаб,²²⁵⁾ који је разрадио план дејстава за избијање на комуникацију Призрен - Ђаковица - Пећ ради онемогућавања кретања на њој немачких и осталих непријатељских формација.

Према том плану, Четврта косовско-метохијска и Пета албанска бригада добиле су задатак да дејствују према Ђаковици, да пресеку пут Призрен - Ђаковица, а Прва косовско-метохијска и Трећа албанска да нападају у правцу Пећи и да контролишу друм Ђаковица - Пећ.

Борбама за онеспособљавање комуникација Призрен - Ђаковица - Пећ започело је ослобођење Метохије од немачких окупатора и албанских квислиншких формација.

Од Круме до села Јуника, које се налази на југословенској територији, поред саме југословенско-албанске границе, није било већих борби. Албанско становништво је са извесним страхом али и са радозналостију пратило кретање и држање бораца Прве косовско-метохијске НОУ бригаде.

Све јединице које су се налазиле у Круми, после формирања Четврте косовско-метохијске НОУ бригаде, напустиле су ово место 15. октобра и кренуле према југословенско-албанској граници.

Прва косовско-метохијска НОУ бригада кретала се до Тропоја правцем Крума - Костури - Хељшак Битић - Љужа - Тропоја.

После дводневног марша бригада је 16. октобра избила пред Тропоју. Други батаљон је тог дана, заједно са два батаљона Треће албанске бригаде, напао Тропоју, среско место на албанској територији.

После борбе са око 120 добро наоружаних албанских жандара који су бранили ово место, Тропоја је била ослобођена. Батаљони Треће албанске бригаде имали су губитака у овој борби. Пред вече одржан је и митинг у Тропоји. Сутрадан Други батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде наставио је кретање према

²²⁵⁾ (фадил Хоца, Бошко Чакић, Шефхет Пећи и Хито Чаку).

Ћафа Морини и Поношевацу. У току дана за овим батаљоном кренуле су и остале снаге бригаде, које су стигле око пола ноћи у Поношевац и ту су преноћиле.²⁵⁶

На позив Оперативног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, из Ђаковице и Призрена сваког дана стизали су и прикључавали се бригадама нови борци Албанци међу којима и војници из квислиншких формација.²⁵⁷

Из Поношевца, који се налази на југословенској територији, бригада је кренула 18. октобра у 6 сати. Други батаљон је ушао у село Поповац у 7 сати. Једна чета овог батаљона упућена је у село Молић ради обезбеђења Оперативног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију и болнице, а две чете су добиле наређење да затворе правац Батуша - Јуник. Први батаљон се задржао у селу Смоница: Трећи батаљон је остао у Поношевцу, а штаб бригаде у селу Поповац.

Следећег дана (19. октобар) бригада се одмарала, извршена је конфискација имовине народних непријатеља у Поповцу и Поношевцу.

Други и Трећи батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, заједно са једним батаљоном Треће албанске бригаде, упутили су се 20. октобра у 4 сата према Јунику. Нешто касније кренуо је Први батаљон са Штабом бригаде и у 7 сати ушао у село Молић.

Кад је Први батаљон стигао на реку Ереник, а извидница тражила место за прелаз преко реке, немачки војници и албански вулнетари отворили су из правца Јуника ватру.

Тако су почеле борбе за Јуник, које су трајале од 20 до 25 октобра 1944. године.

Прва косовско-метохијска и Трећа албанска намеравале су да у Јуник уђу без борбе. Штабови бригаде нису имали података да је Јуник претворен у праву тврђаву, у шта су се борци уверили већ код првих окршаја са непријатељем.

У Јунику и око њега била је извршена концентрација целокупне реакције у Метохији, чије су всфе - бегови и реакционари, барјактари планирали да ту, на самој југословенско-албанској граници, нанесу одлучујући ударац јединицама НОВ Југославије и НОВ Албаније.

Поред борби за Јуник, вођене су борбе и за село Батуша, против познатог народног непријатеља Дем Али Пожара и групе коју је он предводио.

Жестина борби за Јуник и око Јуника тумачи се, пре свега, настојањем немачке команде да јединице НОВ Југославије и НОВ Албаније задржи што дуже и даље, од главне комуникације Призрен - Ђаковица - Пећ, којом су се повлачиле немачке снаге.

²⁵⁶ Преглед Архива ПК СК Косово и МК Б - I -бр. 969.

²⁵⁷¹ АВЈЈ - бр. рег. 15-13/1 кнт - 234.

Нигде тако нису били испреплетени интереси немачке команде и реакционарних снага на Косову и Метохији - бегова, разних барјактара, крупних трговаца и сл. - као у овим борбама око Јуника и за Јуник. Албанци реакционари били су заинтересовани да спрече ширење народноослободилачке борбе на Косову и Метохији и очувају остатке „велике Албаније“, у којој су видели најбољу гаранцију за заштиту својих класно егоистичких интереса, па и својих живота. Стога су, без обзира на коначни исход рата, безрезервно помагали немачкој војсци да што дуже остане у области, па и на комуникацији Призрен - Ђаковица - Пећ.

Борбама код Јуника директно су руководили немачки официри, а поред албанских квислиншких јединица учествовале су и немачке. Својим присуством, ради што бољег и безбеднијег повлачења својих јединица, немачке команде су подизале морал албанских квислиншких јединица, како би по сваку цену спречиле пробој снага НОВ Југославије и Албаније и њихов улазак дубоко у Метохију.

На основу одлуке Централног комитета Друге призренске лиге, односно посебног „Комитета за одбрану Косова“, ти реакционари организовали су општу мобилизацију Албанаца од 16 до 60 година ради одбране Косова „од Словена и од комуниста“, а мобилизацију су потпомагале немачке команде, уступањем велике количине оружја, муниције и друге опреме мобилисаном људству.

Немачки војни руководиоци високо су оцењивали допринос албанских квислиншких формација приликом повлачења немачких армија преко Косова и Метохије.²⁵⁸⁾

²⁵⁸⁾ „Албанска милиција постоји на подручју Косова од доласка немачких трупа. Она је организована и руковођена на сеоској или племенској основи и одувек је уживала пуну подршку немачких власти и команди.. Вођа косовских Албанаца, Џафер Дева, после слома италијанске владавине створио је у Албанији званичне албанске снаге обезбеђења и као министар унутрашњих послова употребљавао их против комунистичких банди.

После његове оставке и повратка на подручје Косова, са њим се вратио већи део ових Албанаца.

Порасту комунистичке опасности уследило је формирање милиције на подручју Косова, уз чврсту сарадњу немачких власти. Под водством Косовског комитета (министар Дева) признатог са немачке стране, албанска милиција у последње време организована је на много чвршћој и дисциплинованијој основи. Када је, пре неких 14 дана на овдашњу иницијативу, била наређена мобилизација свих мушкараца Албанаца од 16 до 60 година ради борбе против бугарских комуниста (у борбама за ослободјење Косова а не и Метохије учествовале су и јединице отечасно-фронтоске Бугарске које су ступиле у борбу против Немаца тек после уласка совјетских трупа у Бугарску - прим. аутора), одзив је био масован. О бројној јачини милицијских одреда постоје доста несигурни подаци јер позивање у милицију није вршено по списковима. Укупна јачина ових одреда у региону Приштина - Косовске Митровица не прелази 5.000 људи. (Ово је писано после борби код Јуника где су албанске квислиншке снаге обезбеђења, милиција, добровољаца и сл. биле разбијене и у борбама за ослобођење Метохије више се нису појављивале као оружане формације - прим. аутора). Пошто Албанци у националном погледу воде борбу против Словена. то су сада отпали политички моменти. У борби против комуниста и Бугара досад су се одлично борили..." - Зборник, том XII, књ. 4, прилог бр. 2 - Ратни дневник команде групе Армије

Када је из Јуника отворена ватра на извидницу I батаљона Прве косовско-метохијске НОУ бригаде и када су на њу одговорили борци овог батаљона, одмах су се огласили и пушкомитраљеци југоисточно од села Јуника. То су дејствовали борци II батаљона, који су ушли у централни део Јуника, а на које је такође била отворена ватра из кућа у Јунику.

У борби која је трајала целог дана (само на једном месту погинуло је 15 квислиншких војника и један Немац), Првом батаљону се прикључио један батаљон Треће албанске бригаде као и једна чета присталица Гани-бега Кријезија (Црноглавића) која је одлучила да учествује у борбама против Немаца и албанске милиције и о томе се договорила са Оперативним штабом НОВ и ПО за Косово и Метохију. Убрзо је у борби био рањен командир те чете, па се она распала и повукла из борбе.

После четири сата борбе скоро цело село било је ослобођено. Тада су немачке и албанске квислиншке снаге извршиле снажан противнапад на десно крило батаљона Треће албанске бригаде, па се тај батаљон, под притиском јачих снага, морао повући.

У току тог дана Трећи батаљон се повукао северозападно од Јуника, у правцу засеока Јасић. При заузимању тих положаја погинуо је Никола Парезанин, помоћник политичког комесара чете, а тешко је рањен Стево Плеша, који је касније подлегао ранама.

На тим положајима Трећи батаљон је штитио остале јединице бригаде од евентуалног напада непријатеља из правца Плава. Да би се што мање крви пролило, на иницијативу неких сељака из тог краја, уз сагласност Митра Радусиновића, политичког комесара Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, у току дана вођени су и преговори о прекиду ватре и предаји оружја оних који су се борили против уласка јединица НОВ Југославије и НОВ Албаније у Јуник. Преговори су завршени без успеха, јер су мобилисани вулнатори и милиција одбили да предају оружје.

Предвече пристигла је Четврта косовско-метохијска НОУ бригада. Један њен батаљон остао је у селу Молић, а остали батаљони били су размештени по околним селима.

„Е” ЗЦ време од 1. октобра до 31. децембра 1944, стр. 1171-1172.

Недељу дана касније, у извештају немачком команданту Југоистока, написан је следећи извештај, који показује какви су били дугорочни планови немачке команде:

„Албанци са Косова за последњих неколико недеља борили су се врло успешно и имају свој удео у успешној одбрани. Национално албанско вођство обећало је да ће наставити борбу по одласку немачких снага. Последње упориште чине албанске планине северноисточно од Скадра (тј. на албанско-југословенској граници поред Јуника и Дечана - прим. аутора). Отуда ће се руководити офанзиван герилски рат против комунизма и бугарско-совјетске окупације, остављајући на подручју домовине Албане који се нису јако експонирани, обезбедиће се служба везе, саботаже и подривачка активност” - Исто, стр. 1176.

Првог дана борбе за Јуник Прва косовско-метохијска НОУ бригада имала је пет мртвих и три рањена борца.²⁵⁹⁾

Следећег дана, 21. октобра, у раним јутарњим часовима, по наређењу Оперативног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, Други и Трећи батаљон Прве Косовско-метохијске НОУ бригаде и један батаљон Четврте Косовско-метохијске НОУ бригаде кренули су у напад на Јуник. У резерви су остали Први батаљон Прве Косовско-метохијске НОУ бригаде и један батаљон Треће албанске бригаде.

Други и Трећи батаљон, после получасовне борбе, ушли су са северозападне стране у Јуник.

Ово село познато је по великом броју добро грађених камених кула, чији мали прозори увек могу да послуже као пушкарнице. Из тих кула и не само из њих, пуцало се на борце Прве косовско-метохијске бригаде. Непријатељ је пружао жилав отпор, па су борци били принуђени да пале куће и куле из којих је отворена ватра. Непријатељ је и даље пружао отпор.

Око 13 сати зачула се пуцњава у селу Молић. Чета Другог батаљона, која је обезбеђивала део Оперативног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију и болницу, а којим је командовао Вук Шаљић, после краће борбе на јуриш разбила је немачку јединицу састављену од Албанаца са Косова и Метохије, под командом немачког официра. На бојишту су остали један мртав и два рањена СС-овца.

Око 15 сати непријатељу у Јунику стигло је појачање из Пећи. Тог момента непријатељ је започео да дејствује појачаном артиљеријском и минобацачком ватром. Пешадија је почела да наваљује на бокове снага Прве и Четврте косовско-метохијске НОУ бригаде. Једна непријатељска минобацачка граната погодила је кућу у којој су се налазили непријатељски заробљеници из Јуника. Кућу су обезбеђивали борци из батаљона Треће албанске бригаде. Од те гранате погинула су четири заробљеника, двојица су рањена, а остали су успели да побегну.

Да би се избегли већи губици у људству, било је издато наређење да се Прва и Четврта бригада привремено повуку, што су и урадиле. У 21 сат оне су стигле у село Молић. У току ноћи борбе су престале. Протеклог дана обе косовско-метохијске бригаде имале су у борбама 7 мртвих и десетак теже и лакше рањених. Пошто се из напуштених села није могла обезбедити храна, борци су се скоро искључиво хранили куваним кестењем.

Четврта Косовско-метохијска НОУ бригада наставила је у току ноћи 21/22. октобра марш за Тропоју да би се њени борци одморили.

Следећег јутра, 22. октобра, Први и Трећи батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде посели су положаје изнад села

²⁵⁹⁾ Архив ПК СК Косово I МКБ - I, бр. 969.

Батуша. Њима се прикључио и Други батаљон. Један батаљон Треће алба-бригаде дошао је изнад села Молић.

У 14 сати велика непријатељска колона, јачине око 2.000 војника, упутила се из Јуника према положајима Прве косовско-метохијске бригаде. Када се колона довољно приближила, на њу је отворена митраљеска и пушчана ватра. Непријатељ је одговорио, поред осталог, и артиљеријском ватром. И поред губитака приликом првог судара, непријатељ је и даље нападао. Борба се непрестано водила до мрака, па је настављена и по ноћи. Предвече Косовско-метохијској НОУ бригади придружио се један батаљон Треће албанске бригаде, а у току ноћи код села Бровина и један батаљон Пете албанске бригаде.

Непријатељ је целе ноћи нападао према Батуши и Молићу, али без успеха.

Тог дана непријатељ је имао 50 мртвих и рањених.²⁶¹

Око пола ноћи, штабови Прве Косовско-метохијске и Треће албанске бригаде, имајући у виду да су непријатељске снаге у Јунику ослабљене, донели су одлуку да се следећег јутра поново нападне Јуник, те да тај напад изврше два батаљона Треће албанске бригаде и то са југозападне стране села Јуник, да један батаљон Треће албанске и један батаљон Пете албанске бригаде крену на село са југоисточне стране, али тако да истовремено са леђа могу да нападну непријатеља који се налази испред Прве косовско-метохијске НОУ бригаде. Према тој наредби, батаљони Прве косовско-метохијске бригаде остали су на положајима; Први батаљон изнад села Батуша, Други батаљон код Молића и Бровине.

Ујутру 23. октобра, када су батаљони Треће албанске бригаде кренули на Јуник, непријатељ је почео да напада североисточно од села Поношевац. Према непријатељу је пошао један батаљон Пете албанске бригаде. Остале снаге, један батаљон Пете и један батаљон Треће албанске и Трећи батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, напале су на непријатеља у селу Батуши са источне стране. Тада је и Први батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, који се налазио изнад села Батуше, прешао у напад на село са североисточне стране.

Главне непријатељске снаге налазиле су се у селу Батуша.

Први батаљон Прве косовско метохијске НОУ бригаде, после краће борбе, приморао је непријатеља на повлачење, које се убрзо претворило у расуло. Успео је да непријатељски штаб, са делом снага, одвоји од осталог дела непријатељске војске и да га сабије у неколико кућа у доњем, источном делу села Батуша. Томе су допринела и два батаљона албанских бригаа, чији су напади убрзали повлачење непријатеља. Гонећи главнину непријатељских снага, батаљон је заробио преко 60 непријатељских војника, мобилисаних сељака из разних села Метохије, које је пустио кућама, запленио

²⁶⁰⁾ „Преглед“ - Архив ПК СК КОСОВЕ I МКБ-I, бр. 969.

већу количину оружја, муниције и друге ратне спреме, између осталог и седам тешких минобацача.

Непријатељски штаб, који је командовао борбама, успео је да консолидује оне снаге које су се заједно са њим повукле у доњи део Батуше, па је из три поседнуте куће у том делу села пружао и даље отпор. Остале непријатељске снаге већ су биле одступиле према селу Дечани, на друму Пећ - Ђаковица.

Два батаљона Треће албанске бригаде, која су напала Јуник успела су да ослободе ово село, а становништво је, заједно са непријатељем, побегло из села.

Први батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, заједно са штабом бригаде, преноћио је у Батуши, у којој је непријатељ који је остао изолован у три утврђене куће, пружао јак отпор. Други батаљон је обезбеђивао села Молић и Бровину, а Трећи је провео ноћ поред карауле, на албанско-југословенској граници.

У Батуши је 24. октобра настављена борба како би се непријатељ истерао. Око 12 сати у село је ушао Трећи батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде.

Командант Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, Зуфер Мусић, упутио је преко сељака из Батуше писмо забарикадираном команданту непријатељских снага, са позивом да се преда.

Командант на писмо није одговорио. Око 16 сати против забарикадираног непријатеља у трима кућама употребљени су тешки минобацачи и противтенковско оруђе, али се и то показало неефикасним.

Борци Првог батаљона добили су наређење да ноћу између 24 и 25. октобра ликвидирају отпор из ове три куће. У ноћи упућен је и један батаљон Треће албанске бригаде на североисточну страну села, да би спречио непријатељу да се из опкољених кућа пробије на ту страну. Борба око тих кућа трајала је целе ноћи.

У међувремену, Трећи батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, који се налазио на југословенско-албанској граници, наишао је на непријатеља на граничној линији и потпуно га разбио у јуначким шумама. Затим се упутио у Јуник и стигао у село у 18 сати.

И 25. октобра настављене су огорчене борбе око кућа у доњем делу Батуше. Претходне ноћи, за време јуриша, било је рањено више бораца, а губици непријатеља, заштићеног дебелим каменим зидовима, остали су непознати. Ручне бомбе нису могле озбиљније да угрозе камене куће, које су практично без правих прозора. Прва косовско-метохијска НОУ бригада, а ни албанске бригаде, није располагала артиљеријом која је једино у стању да разори дебеле камене зидове у којима се налазио непријатељ. У току ноћи минобацачи нису могли да се користе да не би нанели губитке јединицама које су нападале. Упорност са којом су брањене ове куће говорила је да се штаб непријатеља неће предати.

Штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде поновио је наређење од претходног дана да се отпор из ове три куће, по сваку цену, мора ликвидирати у ноћу 25. и 26. октобра.

Око 22 сата, по интензитету којим је употребљавао бомбе, по митраљеској и пушчаној ватри, било је очигледно да је непријатељ кренуо у пробој у правцу где се налазио батаљон Треће албанске бригаде. Уз велике губитке у мртвим и рањеним, то му је и пошло за руком. Поред оних 150 убијених и рањених, Првом батаљону Прве косовско-метохијске НОУ бригаде предало се 22 војника Албанца у СС униформама, заплењена су 3 тешка митраљеза, 2 пушкомитраљеза, више пушака, велика количина муниције и др. Сви заробљени војници предати су Оперативном штабу НОВ и ПО за Косово и Метохију, који их је, после саслушања, углавном пустио својим кућама. Куће у којима је био забарикадиран непријатељ порушене су.²⁶¹⁾

После борби код Јуника, Молића и Батуше, квислиншке јединице повукле су се према Дечанима и више се нису појављивале као озбиљна снага у борбама против јединица НОВ Југославије и НОВ Албаније. Издајници и реакционари свих боја изабрали су Јуник као своје главно упориште, које су хтели да бране по сваку цену и то пре свега крвљу албанских сељака - и доживела су пораз. Од тада, јединице НОВ Југославије и НОВ Албаније, код Дечана и даље, водиле су борбе пре свега са немачким трупама.

Али, разбијене и поражене вулнетарске и друге квислиншке снаге нису биле уништене. Оне су биле само распуштене, руководиоци тих снага заједно са руководећим језгром - раније капо-банде, командири и команданти милиције, жандарми и слични елементи - разишли су се кућама или су се скривали око својих села, очекујући позив и моменат за борбу против јединица НОВ Југославије, против народне власти и њених мера, између осталог против мобилизације.

На саветовању партијских руководилаца Прве и четврте НОВ бригаде, секретарима бригадних партијских бироа било је наложено да редовно месечно писмено подносе Обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију извештаје о партијско-политичком раду у бригади њеном политичком раду на оном терену на којем борави бригада. Била је тада утврђена и прописна форма тог писменог извештаја, тј. редослед у изношењу података о раду бригадног партијског бироа, батаљонских партијских бироа, о раду четних ћелија (број одржаних састанака, дневни ред, састанака, политички и војни рад у јединицама бригаде, посебно о раду са новим борцима који приступају бригади, о политичкој ситуацији на терену и политичком раду на терену, о раду по појединим секторијма - СКОЈ, рад са кандидатима за чланове КПЈ, културно-просветни

²⁶¹⁾ АВЈЈ, бр. пер. 15—16/1, кнт. 234.

рад, о избору органа народне власти и њиховом раду, о сарадњи са јединицама НОВ Албаније и др.)

Партијски биро Прве косовско-метохијске бригаде тако је и поступао.

Партијско-политички рад

У другој половини октобра, када су вођене борбе око Јуника, у Првој косовско-метохијској бригади партијска организација бројала је 84 чалана, 20 кандидата за чланове КПЈ и 75 чланова СКОЈ-а. У борбама за Јуник гкзинула су два члана КПЈ, Никола Паражанин и Стево Плеша.²⁶²⁾

Бригада је из својих редова, по налогу Оперативног штаба, уступила на нове дужности већи број кадрова, политичких комесара и заменика политичких комесара чета. На њихова места дошли су нови људи „којима треба много помоћи јер немају искуства“, за та места је „једва... извршена расподела и изабран кадар“. „Тражена су решења, „ако је то могуће“, да се из Четврте бригаде, којој је својевремено уступљен већи број кадрова, преместе неки политички руководиоци у Прву бригаду. Настојало се да се партијски кадрови из Прве косовско-метохијске бригаде постепено уздижу на нове, веће дужности.²⁶³⁾

И поред свих настојања и великог залагања, партијски рад у бригади није био задовољавајући. (Ово се односи на период од 14. до 29. октобра, који је обрађен у извештају помоћника политичког комесара Јелице Стаменковић Обласном комитету КПЈ).²⁶⁴⁾ У предаху борбе, на застанцима, у бригади је обављан партијски, политички и војни рад оним интензитетом који је у таквим условима био могућ.

Због сталних борби и маршева бригадни партијски биро одржао је „свега један састанак“, на којем су проучавани „Закључци са партијског саветовања политичких и партијских руководилаца Прве и Четврте косовско-метохијске НОУ бригаде, утврђени задаци Бироа, „изношена запажања о општим стварима бригаде и о акцијама“.

Одмах по доласку из Круме на Косово и Метохију требало је да се одржи састанак партијског бироа бригаде ради утврђивања програма рада и проучавања прогласа Оперативног штаба НОВ за Косово и Метохију, ' што није урађено. Одржани су састанци батаљонских бироа.

Партијски биро Првог батаљона одржао је два „практична“ (орагнизациона) састанка: на првом су распоређивани чланови КПЈ

²⁶²⁾ Зборник, ТОМ VI, књ. 7, док. 72.

²⁶³⁾ Исто.

²⁶⁴⁾ Исто.

²⁶⁵⁾ У овом извештају, место „Оперативни штаб“, стално се употребљава назив „Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију“.

по четама и извршена је расподела рада, на другом се опет расправљало о распореду чланова КПЈ по четама и усвојен је план рада батаљонског бироа. Поред ових, батаљонски биро имао је и „два теоријска“ састанка: на првом се проучавао проглас Оперативног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, а на другом разрада писма ОК КПЈ.²⁶⁶ Такође проучавани су и закључци са саветовања политичких и партијских руководилаца Прве и Четврте косовско-метохијске бригаде.

По четама овог батаљона одржана су по два „организациона“ састанка, на којима су изучавани Закључци са саветовања, поменуто писмо ЦК КПЈ и проглас Оперативног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију.

Са кандидатима за чланове КПЈ „било је предвиђено да се проучава материјал „Класа и партија пролетеријата“ - што није учињено“.

Партијски биро Другог батаљона одржао је три састанка: један организациони „политичка ситуација“ „расподела рада по секторима“, „план рада“ и „разговор о спровођењу Закључака са партијског саветовања“ и два „теоријска“ (на првом проучаван проглас Оперативног штаба а на другом Закључци са саветовања).

На „теоретским“ састанцима партијских јединица у четама Другог батаљона проучаван је проглас Оперативног штаба НОВ и ПО Космета и Закључци са саветовања, а на „организационим“ „расподела рада“ и „постављање задатака“. Био је одржан и један ванредни састанак „о акцији“, тј. о вођеним борбама против непријатеља, као и састанак са кандидатима, на којме је говорено „укратко о партији“.²⁶⁷

И партијски биро Трећег батаљона имао је три састанка: два „организациона“ (први „расподела рада“, „добиање конкретних

²⁶⁶ У коментару редакције Зборника уз овај извештај секретара партијске организације Прве косовско-метохијске НОУ бригаде написано је да редакција није пронашла ово писмо Обласног комитета. У ствари, ради се о писму Обласног комитета (директиви) која је објављена у Зборнику, том I, књ. 19, док. 143, стр. 577-579. У овом писму (директиви) Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, које је дато партијским јединицама за време њиховог боравка у Круми - преноси се, односно препричава критика рада Обласног комитета коју му је упутно Централни комитет КПЈ својим писмом од 28. марта 1944. овим редом: - о неовлашћеној промени „Обласног“ у „Покрајински комитет“, а „Метохије“ у „Дукадин“.

- о грешкама секташког и опортунистичког карактера као што су популарисање Балканског штаба, покретање борбе за „дневне захтеве маса“ (у условима окупације и оружане борбе) и др.

- о грешкама у раду са омладином (нису биле пронађене најшире форме окупљања омладине, а које не могу бити легалне сем на слободној територији).

- критика ставова „о разграничавању Албаније и Југославије“, о решавању данас „ма каквих спорних питања „између ове две змеље а уз опширно образложење потребе правилног решавања националног питања - пто је све представљало алузију на ону Конференцију НО Одбора за Косово и Метохију у Ђаковачкој Малесији и Резолуцију са те конференције у којој је покренут захтев о уједињењу Косова и Метохије са Албанијом.

²⁶⁷ Зборник том IX, књ. 7, док. 72.

задатака", а други „реферат о раду" и „преношење партијске линије о нашем ставу према овом народу") и један „теоретски" (прорада Закључака са саветовања").

Партијске јединице по четама овог батаљона одржале су по два „организациона" (преношење закључака са организационих састанака батаљонског партијског бироа) и два „теоретска" састанка („прорада прогласа Оперативног штаба") и „Закључака са саветовања".) Кандидатима за чланове КПЈ у овом батаљону „није посвећена пажња".²⁶⁸⁾

Поред овог партијског поклањана је пажња ширем политичком и војном раду у бригади, као и политичком раду у народу - речено је у овом извештају.

По батаљонима и четама одржаване су политичке конференције, „према ситуацији".

У Првом батаљону ситуација није дозвољавала да батаљон буде на окупу, па су зато одржане само три четне конференције: прва о држању партизана на терену, друга о политичкој ситуацији, а трећа о ослобођењу Београда.²⁶⁴¹ Предавања о значају ослобођења Београда одржавана су по сугестији ОК КПЈ.

За разлику од Првог у Другом батаљону је била одржана и једна батаљонска конференција, на којој је говорено „о политичкој линији", тј. о ставу партизана према Албанцима. На четним конференцијама разговарало се о борбама код Јуника и о понашању бораца у селу.

У два четама Другог батаљона биле су одржане и ванредне конференције поводом случаја „крађе масла из једне сеоске куће". Тада је упозорено „да ће се то ако се понови, кажњавати стрељањем". Ситуација није дозвољавала да се одржи батаљонска конференција поводом ослобођења Београда, али су о том догађају одржане конференције у два четама.

Поред тога, одржан је и састанак са политичким комесарима и помоћницима политичких комесара у четама овог батаљона, на којем је говорено о вршењу њихових дужности, а слободно време је коришћено за читање чланака из „Нове Југославије". Поменуто је да се од четних комесара истиче Димитрије Митровић, а за политичког комесара чете Јахју (Османа) речено је да је **НОВ И** да нема још довољно ауторитета и самоиницијативе, као и то да се политички делегати у водовима „показују све активнијим".

На једној ванредној конференцији друге чете донета је одлука да се из партизанских редова искључи Р. М., због њеног понашања пре ступања у бригаду.²⁷⁰⁾

У Трећем батаљону биле су одржане две батаљонске политичке конференције: на првој се говорило о држању партизана на ослобо-

⁶⁸⁾ Исто.

²⁷⁰⁾ Зборник. ТОМ IX, књ. 7, док. 72, стр. 376-381.

Исто.

ђеној територији и о дисциплини, а на другој о ослобођењу Београда. Четне политичке конференције на дневном реду имале су исте теме.²⁷¹"

У погледу „војног рада" у Првом батаљону изнето је да је одржана једна четна конференција, а затим и конференције по десетинама. Пошто има довољно издигнутих бораца, предложено је да се у Првом батаљону, ради бољег успеха, заменици командира чета ослободе дужности десетара.²⁷²

За „војни рад" у Другом батаљону констатовано, је да га чете нису испуниле. Одржане су четне конференције, трећа чета то није урадила, а конференције по десетинама чешће су одржаване. „Настављено је да се ради о најосновнијим војничким стварима, као о стражи, патроли, извиђању итд." За десетаре овог батаљона речено је да су добри, а „један од командира није довољно сналажљив али га помаже његов заменик."²⁷³

У Трећем батаљону одржана је једна батаљонска конференција о покрету, стражи, обезбеђењу, па је о томе после разговарано по четама. Обављена је и стројева обука". Посебан састанак одржали су командири и комесари чета овог батаљона.²⁷⁴ Рад СКОЈ-а је задовољавајући, „број скојеваца повећан", „после припрема по активима" одржана је „антифашистичка омладинска конференција" у Првом и Другом батаљону. Број чланова СКОЈ-а се повећава."²⁷⁵

Антифашистичке омладинске конференције одржаване су ради избора делегата за Прву конференцију антифашистичке омладине Косова и Метохије за стварање Обласног одбора УСАОЈ-а за Космет, која је одржана средином новембра у ослобођеној Ђаковици.

Стални покрети и борбе нису дозвољавали да се културно-просветни рад редовно спроводи. Агитпроповске секције обављале су рад са неписменима.²⁷⁶

Из истих разлога „хелија штаба бригаде" одржала је „само један" организациони састанак. Њему је присуствовао делегат ОК КПЈ за Космет, а говорено је о учешћу бригаде у акцијама, о односима у штабу бригаде, односима руководиоца према другим руководиоцима и партизанима.²⁷⁷

На том састанку изнете су и неке критичке примедбе, пре свега грешке приликом напада на утврђене куће, због чега је бригада имала и губитака у људству.

²⁷¹) Зборник, том IX, књ. 7, док. 72.

²⁷²) Исто.

²⁷³) Исто.

²⁷⁴) Зборник, том IX, књ. 7, док. 72.

²⁷⁵) Исто.

²⁷⁶) Исто.

²⁷⁷) Зборник, том IX, књ. 7, док. 72.

Иако постоји упорност у извођењу акција и код руководилаца и код бораца, иако су вешти у вођењу борби, дисциплина приликом боравка по селима није најбоља. Поред осталог, зато што исхрана бригаде није била добро организована.²⁷⁸¹

Да би се поправила дисциплина предузимане су потребне мере. Издата је писмена наредба како се треба понашати, према народу и заробљеницима - мобилисаним сељацима - Албанцима, а партијска организација се бори да се случајеви који су критиковани, више не понове.

Боље ће се организовати исхрана, контролисати поступци бораца.²⁷⁹⁾

Изнете су примедбе на штаб бригаде, није био добро организован: наредба за акције штаб не издаје писмено, не образлаже их довољно, па се због тога не могу правовремено предузимати мере према онима који у потпуности не изврше наређења, сви чланови штаба нису активни.²⁸⁰⁾

За штаб бригаде је речено да још мора да учи, да одржава састанке пре и после акција, да дискутује о условима под којима се води борба и да даје предлоге за извршење нових задатака које је поставио Врховни штаб...²⁸¹⁾

Доста пажње у извештају помоћника политичког комесара бригаде било је посвећено и искрелим неспоразумима између Прве косовско-метохијске и Треће албанске бригаде - у првим данима њихове сарадње и настојањима да се превазиђу.²⁸²⁾

Почетком новембра Обласни комитет КПЈ за Косово и Метохију обратио се писмом партијским организацијама Прве и Четврте народноослободилачке бригаде, у коме је критички указао на борбе за Јуник, на однос комуниста према непријатељу и према народу, на посебне задатке комуниста Албанаца у војним јединицама, на извештаје секретарата партијских организација из бригаде и на још нека питања.²⁸³⁾ Обласни комитет није био задовољан начином на који је Оперативни штаб водио операције за Јуник и око Јуника.

Ослобођење Дечана

Иако је партијским организацијама одао признање што су у кратком временском размаку постигле успех, нарочито у погледу свог организационог сређивања и јачања, много више је указивао на пропусте и слабости јединица у вођењу борби против непријатеља.

²⁷⁸⁾ Исто.

²⁷⁹⁾ Исто.

²⁸⁰⁾ Исто.

²⁸¹⁾ Исто.

²⁸²⁾ Исто.

²⁸³⁾ Архив ЦК СКЈ, бр. 4822.

Основне замерке односиле су се на дејство Прве и Четврте бригаде, тј. на акције за рушење и уништење комуникација које пролазе кроз Косово и Метохију и оних које из ове области воде према Црној Гори или Албанији - на извршење оних задатака које је одредио Врховни штаб НОВ и ПОЈ, а који нису извршени ни после месец дана.

За неизвршење тих задатака најодговорнији је био Оперативни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију, односно заједнички Оперативни штаб косовско-метохијских и албанских бригада, у којем су главну реч водили чланови Оперативног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију.

Тај део штаба за Косово и Метохију никада није комадновао већим јединицама, није имао потребног искуства, људство није имало потребну војну спрему за операције ширег обима. Тешкоће око командовања повећавале су се ирисуством албанских јединица, које су раније ратовале у свим другим условима. Није било ни довољно координације између два дела штаба, косовско-метохијског и албанског, па ни одговарајућих наређења која су углавном давана усмено и која нису била разрађена ни довољно прецизна.

Обласни комитет КПЈ за Косово и Метохију истакао је да Прва и Четврта косовско-метохијска НОУ бригада нису извршиле у то време најважнији задатак - пресецање комуникација - а партијским организацијама замерено је што нису озбиљно схватиле важност тог задатка, што се нису више ангажовале за његово извршење нити су контролисале извршење тог задатка - другим речима што нису извршиле свој утицај на штабове да се постављени задаци испуне.

Пошто је констатовано да је непријатељ наметнуо нашим бригадама борбе око Јуника, задржавајући их толико дуго подаље од важних комуникација, у писму Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију се каже да су руководиоци у бригадама изгубили из вида главни задатак, а задовољили се успехом на оном терену који је за непријатеља ипак мање важан од комуникације Призрен - Ђаковица - Пећ, да су с обзиром на главни задатак, погрешно расподиле снаге, тако да их није било онамо када је требало извршити пресудни удар (Ђаковица), да су обе бригаде претрпеле знатне губитке и др.

Партијским организацијама било је наложено да из свега тога извуку потребне поуке за следеће борбе које су предстојале Првој и Четвртој Косовско-метохијској НОУ бригади.^{2*41}

Обласни комитет КПЈ за Косово и Метохију критиковао је и поступке који су дошли до изражаја у борбама око Јуника и Ђаковице - извлачење појединих јединица, односно њених делова из борбе и то под разним оправдањима, као што су „да се одморе“, „да се среде“, да „немају муниције“ и слично. Такве захтеве

⁴¹) Архив ЦК СКЈ, бр. 4822.

постављале су и партијске организације, а све је то утолико теже што се то радило онда када је непријатељу требало задати теже ударце, користећи његов тежак положај.

Истакнуто је да се идеја братства мора спроводити „уз најљућу борбу против окупатора и свих оних који њему служе, свих оних који муте слогу наших народа, кажњавајући оштро све оне који стоје томе на пут“.

Паљење кућа је „политички незгодно“ њему би требало приступити само у „изузетним приликама“ и то онда када би народ то добро примио, односно одобрио.²⁸⁶⁾

„Код другова Шиптара у нашим бригадама, па и код партијаца, осећа се страх од сваке Југославије, боје се да изговоре ту реч. То се на пример испољава када говоре о народноослободилачкој војсци Космета, о народноослободилачком одбору Космета, а прећуткује се да су то састави делови народноослободилачке војске Југославије и органи власти нове демократске Југославије итд. Такав став и такво схватање су из основа погрешни, а последице су страха од масе - падање на њихове позиције. У ствари такав став не само што у себи садржи извесне клице шовинизма него је и непријатељски према основним интересима шиптарског народа на Косову и Метохији____²⁸⁷⁾

У писму Обласног комитета КПЈ партијским организацијама Прве и Четврте бригаде указано је да нарочито комунисти - Шиптари морају стално истицати да је Народноослободилачка војска Југославије нова војска и да се потпуно разликује од старе југословенске војске, да су Народноослободилачки одбори органи нове демократске федеративне Југославије, да се потпуно разликују од власти у старој Југославији.

Нова војска и нова власт су гаранција и албанском народу да ће у тој новој Југославији, која се ствара кроз крв најбољих синова наших народа, бити гарантована сва права Албанаца на Космету.

Комунисти су дужни да свуда указују шиптарским масама на ову истину, а нарочито другови Шиптари - комунисти - без обзира на то да ли ће масе то моментално схватити. За нас је у овом случају од пресудног значаја чињеница да ми говорeћи тако о Новој Југославији, заступамо стварне интересе шиптарског народа на Космету и њега васпитавамо у духу братске сарадње са осталим народима Југославије...²⁸⁸⁾

Предмет критике рада у Првој и Четвртој косовско-метохијској НОУ бригади биле су и неке некомунистичке особине које су се испољавале у бригадама и то као резултата недовољне комуни-

²⁸⁵⁾ Исто.

²⁸⁶⁾ Архив ЦК КПЈ, бр. 4822.

²⁸⁷⁾ Исто.

²⁸⁸⁾ Исто.

стичке свести код војних и политичких руководилаца, односно чланова КПЈ. Поменуте су и критиковане појаве бирократизма у разним видовима (однос млађих према старијима, недавно објављење повереног посла), болесне амбиције (приче појединаца како су запостављени, да би на неком послу дали више од неког другог друга, штетна оговарања, тврдње које нису поткрепљење доказима и др) губљење времена око некорисних ствари, потпуно занемаривање самоизградње, тј. да се код другова не запажа жеља да се сами изграђују, слабо вођење рачуна о болници, неизвршавање постављених задатака и поред тражења, подаци за унапређење подофицира нису достављени Главном штабу НОВ и ПОЈ за Космет), прикривање материјала и техничких средстава чиме се омогућава њихова правилна расподела по четима, батаљонима и

У завршном делу писма Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију партијским организацијама у Првој и Четвртој бригади скренута је пажња да се кадрови за нове војне јединице морају стварати сопственим радом (а не јадиковањем за њих), да се добар политички радник, командир и коаднант не могу тражити са стране, већ их треба стварати сопственим радом. Обласни комитет је, између осталог, предложио партијским организацијама у бригадама да организују краће курсеве за брже оспособљавање кадрова и обавестио партијско руководство бригада да ће и при Обласном комитету бити организован партијски курс, затражио да се на курс упуте другови и да се за њих доставе подаци са карактеристикама.²⁹⁰⁾

После писма Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, у Првој косовско-метохијској НОУ бригади појачана борбена ангажованост дошла је до још већег изражаја.

Последњих дана октобра и првих дана новембра 1944. настављене су борбе за избијање на комуникацију Пећ - Ђаковица, како би се спречило њено коришћење за пребацивање немачких трупа, односно њихово повлачење према северу.

Командант Треће албанске бригаде, која се тада налазила у селима Лоћане и Вокша, обавестио је штаб Првог батаљона Прве косовско-метохијске НОУ бригаде да је непријатељ напао на положаје те бригаде и тражио помоћ од овог батаљона. Делови Треће албанске бригаде, који су се налазили у равници, претрпели су велике губитке. Кад је Први батаљон дошао у село Вокша, две чете посеље су положаје код Сувог потока према непријатељу који је наступао.

Кад се непријатељ приближио на око сто метара отворена је ватра. После првих рафала, натеран је у бекство преко Дечанске Бистрице. Чете Првог батаљона наставиле су да гоне непријатеља до села Лоћана.

²⁸⁹⁾ Исто.

²⁹⁰⁾ Исто.

У току ноћи успостављена је веза са штабом Треће албанске бригаде и договорено је да се 31. октобра, у три сата ујутро, крене у напад на непријатеља у правцу манастира Дечани. Први батаљон добио је задатак да заузме мост на дечанској Бистрици, тј. да пресече пут Пећ - Дечани - Ђаковица и онемогући Немцима употребу ове комуникације.

Батаљон је без борбе ушао у село Лоћане и Црнобрег и дошао до Дечана. У селу су се налазиле снаге квислинга, које су тражиле да преговарају с Првим батаљоном како би им се дозволило да се повуку без борбе.

Командант Првог батаљона, Урош Булатовић, саопштио је преговарачима место где треба да се те јединице предају Првом батаљону. Преговарачи су се вратили. Уместо предаје, ове квислиншке јединице нагло су почеле да се повлаче, а Први батаљон почео је да их гони. Дошло је и до краће борбе, која се завршила разбијањем непријатељских јединица и њиховим протеривањем преко дечанске Бистрице.

Из села Дечана и Црнобрега, интендант бригаде је из напуштених сеоских дућана скупио ствари које су биле неопходне борцима бригаде и партизанској болници.

Политички комесар бригаде, Митар Радусиновић, заједно са још неколико политичких радника, одржао је 2. новембра 1944. политичку конференцију у селу Бровина, а после конференције био је изабран и први Народноослободилачки одбор у овом селу.

Прва чета Првог батаљона посела је положаје на Долму, према селу Љубуша. Друга чета је прикупљала храну, а трећа је запалила дрвени мост на дечанској Бистрици.

Први батаљон остао је у селу Дечани до 4. новембра. Тог дана делови немачке дивизије која се повлачила дошли су из Пећи камионима, са намером да одбаце јединице НОВ из села Дечани и оспособе комуникацију Пећ - Дечани - Ђаковица. Моторизована колона се зауставила код села Стреоци и Љубуша и одатле почела да дејствује минобацачким и митраљеском ватром на положаје Првог батаљона.

Делови Друге чете, који су се налазили на обезбеђивању порушеног моста на дечанској Бистрици, добили су наређење да држе тај положај, а Прва и Трећа чета запоселе су положаје од кафане у селу Дечани према одмаралишту изнад села.

Други батаљон бригаде налазио се у селу Јуник.

Штаб Првог батаљона намеравао је да пусти непријатеља до дечанске Бистрице и у моменту када почне да прелази реку, да му онда зада одлучујући ударац. Друга чета започела је борбу са непријатељем, а Прва и Трећа чета су се притајиле и нису отварале ватру. Непријатељ је наступао у густом стрељачком строју.

Ватром из неколико минобацача непријатељ је тукао положаје испред села Дечани.

Када се командант Првог батаљона договорио са командирима Прве и Треће чете о даљем вођењу борбе, граната коју је испалио немачки бацач пала је у њиховој непосредној близини и тешко

ранила команданта батаљона и оба командира чете. Командир чете Јово Радошевић је од задобијене ране убрзо умро, погинуо је и Душан Шетка који је руковао тешким митраљезом, затим један курир из штаба Треће албанске бригаде, Словенац из састава митраљеског одељења, а други курир штаба Треће албанске бригаде био је тешко рањен.

Овај догађај пореметио је предвиђени план:

Док су га преносили са положаја за Јуник, тешко рањени командант Првог батаљона, Урош Булатовић, одредио је да команду над батаљоном преузме Блажо Радоњић, помоћник политичког комесара батаљона, а политичког комесара батаљона и свог дотадашњег заменика упутио је у оне две чете чији су командири били рањени, да преузму команду. Издао је и наређење да се друга чета повуче.

У току ноћи, 4/5. новембра око 21 сат, Други батаљон пребацио се из Јуника у село Лоћане, где се налазио штаб бригаде. Одатле је био одмах упућен према селу Дечани да смени Први батаљон.

Командант Прве косовско-метохијске НОУ бригаде Зуфер Мусић, 5. новембра у четири сата ујутро обавестио је Оперативни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију да су претходног дана око подне Немци напали на положаје бригаде код села Дечани и да су задржани, да је „једна бацачка бомба ранила седморицу“: Уроша Булатовића, команданта првог батаљона, Вука Шаљића, командира чете, Јована Радошевића (умро је), командира чете и још четири... иста бомба погодила је два албанска партизана". Додао је да снаге батаљона држе положаје, да у току ноћи није било борбе, а да се она очекује тог јутра.²⁴¹¹

После неколико дана, 10. новембра, Милан Митровић, који је кратко време био на дужности у Четвртој косовско-метохијској НОУ бригади, постављен је за команданта Другог батаљона, а на место тешко рањеног Уроша Булатовића именован је Вељко Мирјачић, дотадашњи командант Другог батаљона.

Са колико жестине и упорности је вођена борба око села Дечани, тј. за прекидање комуникације Пећ - Ђаковица, говори и податак да је манастир Дечани од 4. до 14. новембра прелазило неколико пута из руку немачких у руке јединица НОВЈ и обратно.

У ноћи 4. и 5. новембра на положаје код села Дечани стигао је Трећи батаљон из села Молић.

Немачке снаге су нападале према мосту на дечанској Бистрици 5. новембра отварајући ватру из минобацача и тешких митраљеза.

Командант батаљона, Вељко Мирјачић, пребацио је две чете преко дечанске Бистрице са намером да нападну немачке јединице с бока. Борба се водила целог дана. Повремено су учествовали и авиони, који су на захтев Оперативног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, помагали Првој косовско-метохијској и Трећој албанској бригади у борбама око Дечана. Авиони су митраљирали пут Пећ - Ђаковица - Призрен, бомбардовали немачке снаге око Пећи

²⁹¹⁾ АВЈЈ - Историјска комисија СКС Космета НОБ - Ф4 (280).

и пут од Пећи према Митровици. Прва бригада је, према наређењу које је дошло од Врховног штаба, белим платном обележила своје положаје, а белу стрелицу од платна усмерила је према немачким положајима омогућајући тако авионима да се правилно оријентишу.

И поред жестоког отпора које су пружале јединице Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, немачке јединице су нешто после 14 часова успеле мањим снагама да уђу у манастир Дечани. Други батаљон се повукао поред самог манастира, иако се у њему налазио непријатељ.

У 22. сата Други батаљон је напао непријатеља у манастиру Дечани. Кад су се борци нашли пред капијом зида који опкољава манастир немачки војници су из манастира отворили ватру и спречили улазак у манастирско двориште. На прозорима манастирског конака поставили су митраљезе, чија је ватра онемогућавала улаз у манастирско двориште. На улазним вратима манастира погинули су Милева Павличић, Фидан Милосавски и још неколико бораца.

Под притиском, надмоћнијег непријатеља, борци Другог батаљона, као и остале јединице Прве косовско-метохијске бригаде, морале су да се повуку према селу Вокша. То су урадиле и јединице Треће албанске бригаде.

Трећи батаљон Прве косовско-метохијске НОУ бригаде запосео је положаје северно од села Побрђе и није дозвољавао осталим немачким снагама да се пребаце преко дечанске Бистрице нити да поправе мост преко ове реке код села Дечани.

Наредних дана, 6, 7, 8. и 9. новембра борбе су настављене. Јединице Прве косовско-метохијске НОУ бригаде добиле су наређење да пусте непријатеља да се што више приближи селу Вокша. Но, непријатељ је наступао широким фронтом и у мањим групама и није дозволио бригади да га нападне ни са леђа ни са бока, како је планирао штаб бригаде. Немачке јединице су ушле у села Црнобрег и Лоћане, које бригада није бранила.

За време борби, 6. новембра, у село Вокша стигла је група од 83 нова борца из Пећи. Пошто су углавном били ненаоружани, били су упућени у Јуник ради наоружања и краћег одмора. После два дана били су распоређени по батаљонима Прве косовско-метохијске бригаде. То је, у ствари, била прва група од око 380 нових бораца које је Месни комитет КПЈ за Пећ у току борбе око села Дечани послао из Пећи у Народноослободилачку војску Југославије.

Друга група од 58 нових бораца из Пећи стигла је 13. новембра, трећа група 15. новембра од 208 нових бораца, а 16. новембра четврта група од 115 бораца.

Сви нови борци били су упућени у Прву и Четврту косовско-метохијску НОУ бригаду.

„Нове борце смо расподјелили по батаљонима... Знаш драги друже да ти их је видјети, права борбеност им се одражава на лицу.

Само траже оружје и оружје и једва чекају да ступе у борбу. Посматрајући их видим слику бораца... из Пећи из оних ранијих дана, пуни гордости, радости и заноса што су (дошли) у партизане - каже се у писму Митра Радусиновића политичког комесара бригаде Обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију.²⁹²⁾

Око села Вокша, где су се налазиле Прва косовко-метохијска и Трећа албанска бригада, појавиле су се тешкоће око исхране бораца. Храна је морала да се набавља из околних села и то под неповољним условима, јер је становништво напустило села, одвело стоку, а кукуруз још није био пожњевен.

Авиони су поново помагали, 7. новембра борцима Прве косовско-метохијске и Треће албанске бригаде, бомбардујући и митраљирајући пут Пећ - Ђаковица, Пећ - Митровица и Ђаковица - Призрен. Тог дана од Дечана је стигла из Ђаковице колона од 15 немачких камиона. После проласка ове колоне штаб бригаде добио је информацију да су Четврта косовско-метохијска и Пета албанска бригада успеле да онеспособе Терзијски и Швањски мост на друму Ђаковица - Призрен, што је Првој косовско-метохијској бригади олакшало вођење борбе против немачким јединица око Дечана.

У току тих борби, између партијске организације у Пећи и штаба Прве косовско-метохијске НОУ бригаде биле су успостављене добре и сигурне везе у оба правца, из Пећи према бригади и из бригаде према Пећи. Курири из бригаде, после доласка прве групе нових бораца из Пећи, ишли су да прихвате и друге борце обављајући при том и друге задатке: прикупљали су податке о ситуацији, обавештавали народ, пребацивали пропагандни материјал, ступали у везу са утицајним људима, настојећи да обезбеде њихову сарадњу приликом будућег наступања бригаде према Пећи. Док су борбе око Дечана трајале, курири су доводили такве људе и у штаб бригаде на разговоре.

У том раду нарочито се истицао Мило Драгићевић Жути, помоћник политичког комесара Другог батаљона, који је пре одласка у партизане извесно време био секретар Среског комитета КПЈ за пећки срез. Између осталог, успео је да се повеже и са групом од двадесетак жандарма - Албанаца у Пећи и да их доведе у село Дечани. Жандарми су намеравали да ступе у редове Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, али су од штаба бригаде добили задатак да се врате још исте ноћи у Пећ и тамо причекају долазак бригаде и ставе јој се на располагање кад она приђе граду.

Штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, још док се налазио у селу Дечани, повезао се и са многим околним селима у којима живи албанско становништво, прикупљао из тих села обавештења о непријатељу и ситуацији уопште. Будући да су по тим селима бегови и друге реакционарне слуге окупатора настојале лажима и клеветата да мобилишу тамошње становништво на борбу против партизана и на отпор јединицама које су ослобађале Метохију, и војни и политички руководиоци бригаде упорно су становништву указивали да је сваки отпор

²⁹²⁾ Историја комисија ОК СКС за Косово и Метохију, бр. 1273.

јединицама НОВЈ и НОВ Албаније осуђен на неуспех, да су жртве некорисне и тако га придобијали за сарадњу.

До великог окршаја између немачких снага и јединица Прве косовско-метохијске НОУ бригаде дошло је 8. новембра.

Према наређењу штаба бригаде, Други и Трећи батаљон кренули су према селу Дечани да испитају непријатељске снаге и заузму манастир Дечани, село Дечани и мост на дечанској Бистрици. Један батаљон Треће албанске бригаде истовремено је упућен према селима Црнобрег и Лоћане.

Око 13 сати, из правца Ђаковица, према селу Дечани наишла је повећа колона Немаца.

После рањавања Уроша Булатовића и двојице командира чете, Први батаљон је повучен и неколико дана налазио се у резерви, јер је, између осталог, требало извршити попуну командног кадра и у штабу батаљона и у командама чета.

Батаљон је 8. новембра обезбеђивао пут према Ђаковици, поставио заседе око села Прилеп и Црнобрег и посео дреновачку косу. Део снага Другог батаљона затварао је пут у село Црнобрег.

Немачка колона из правца Ђаковице била је пропуштена и кад је и последњи војник ушао у заседу јединице Другог батаљона, које се налазиле код Црнобрега, отвориле су ватру. Тада је ступио у дејство и Први батаљон, па се цела немачка колона нашла и под ватром овог батаљона.

Немачка колона била је потпуно разбијена и дала се у безглаво бекство до дечанске Бистрице. Гоњење је настављено до ноћи. У тој борби погинуо је Радомир Божовић из Првог батаљона, код првог окршаја остало је седам мртвих немачких војника, тројица су заробљени, а у току дана проналажени су мртви у кукурузима у пољу.

И следећег дана разбијени немачки војници наилазили су на заседе Треће албанске бригаде на путу Дечани - Ђаковица. Мало њих је успело да побегне према Ђаковици.

После разбијања немачке колоне, Прва косовско-метохијска НОУ бригада у току ноћи је посела нове положаје. Први батаљон у селу Дреновац, Други у селу Дечани, а Трећи у манастиру Дечани. Трећа албанска бригада налазила се у селима Црнобрег и Лоћани.

Око 11 сати 9. новембра наишла је већа немачка колона из Пећи, са намером да се пробије до Ђаковице. Сачекали су је борци Прве бригаде на дечанској Бистрици. Борба је трајала до ноћи. Немачка јединица је имала велике губитке, а у Првој бригади рањен је курир штаба Другог батаљона.

Још неколико пута немачке јединице су покушале да се из Пећи пробију према селу Дечани и Ђаковици, али су сви покушаји остали без резултата. Тако су 12. новембра, крећући се према селу Љумбарда, сачекане у пољу од јединица Треће бригаде и потучене. Заплењена су четири немачка минобацача.

За све време трајања борбе око Дечана одржаване су конференције по селима, политички радници позивали су Алабанце да се

врате својим кућама и у томе постепено успевали. Прилике по селима споро су се нормализовале.

У част 7. новембра, дана велике октобарске револуције, агитпроп Прве косовско-метохијске НОУ бригаде организовао је неколико приредаба. У конаку манастира Дечани приредба је одржана 12. новембра. О значају 7. новембра говорио је Миле Ристић Ћуска, политички комесар батаљона Прве косовско-метохијске НОУ бригаде. Неколико дана касније, 15. новембра, у истој просторији одржана је и друга приредба, на којој су присуствовали и борци Првог и Трећег батаљона Прве косовско-метохијске НОУ бригаде.

Док се налазила око Дечана и у том селу, у штаб бригаде долазили су Павле Јовићевић, секретар Обласног комитета КПЈ и други чланови Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, разговарали су руководећим политичким и војним кадровима бригаде и упознали се са ситуацијом на том делу фронта...

У извештају о раду партијске организације у Првој косовско-метохијској НОУ бригади за новембар 1944, која је поднела Обласног комитету КПЈ за Косово и Метохију помоћник политичког комесара бригаде Јелица Стаменковић о борбама око Дечана изнето је да је на првом ванредном састанку партијског бироа II батаљона разговарано о грешкама чланова КПЈ из прве чете, који нису довољно водили рачуна о људству и имали много губитака у борби зато су кажњени партијском опоменом... „²⁹³⁾

У делу извештаја о политичком раду Другог батаљона ове бригаде наведено је да су одржане четири батаљонске конференције, од којих прва са темом „Борба код Јуника“, а друга „Борба код Дечана“.

У свим четама овог батаљона одржане су по четири конференције, а једна од њих на тему „Борба код Дечана, изношења грешака и извлачење искуства“. И у другој чети батаљона дискутовало се о сличној теми.^{2 4)}

Ово потврђује устаљену праксу у бригади, да се после сваке борбе воде дискусије по четама и батаљонима како би се из сваке борбе нешто научило, извукло искуство.

Пећ је ослобођена

Штаб бригаде је 15. новембра добио обавештење да су немачке јединице, пошто им је онемогућено кретање друмом Пећ - Ђаковица - Призрен, почеле ужурбано да се повлаче из Пећи према Косовској Митровици, па је 16. новембра издао наређење за покрет у правцу Пећи и да напад на град почне 17. новембра у четири сата ујутро, те да се град ослободи.

²⁹³⁾ ОК КМ, 328 К 10/22.

²⁹⁴⁾ ОК КМ, 328 К 10/22.

За напад на Пећ батаљони Прве косовко-метохијске НОУ бригаде добили су овакве задатке:

Други батаљон треба пре зоре да запоседне положаје изнад Зетре, Капешнице и Патријаршије - до села Љевоша;

Трећи батаљон да прегазу пећку Бистрицу, заузме железничку станицу, избије на Јерињак и успостави везу са Другим батаљоном код села Љевоша;

Први батаљон са приштабским деловима треба да крене правцем Дечани - Пећ и да се са Карагача у стрељачком строју, упути према центру Пећи.

Око 6,30 Први батаљон је без борбе ушао у село Стреоц, а у 8 сати стигао је у село Бело Поље. Становништво је срдачно дочекало борце. Краћи одмор протекао је у песми и игри.

И један батаљон Треће албанске бригаде кретао се са Првим батаљоном. Приликом уласка у Пећ прикључио им се још један батаљон Треће албанске бригаде.

Трећи батаљон, према одлуци команданта батаљона Гојка Меденице, није имао потребе да гази пећку Бистрицу, већ је преко моста, који није био чуван, прешао реку, заузео железничку станицу избио на Јерињак и повезао се са Другим батаљоном у селу Љевоша.

Други батаљон је без борбе посео Затру, Капешницу, Патријаршију и код села Љевоша повезао се са Трећим батаљоном, па се затим упутио у град.

За то време Први батаљон, пратећа чета штаба бригаде и штаб бригаде ушли су са песмом и били су поздрављени од становништва које је спонтано изашло на улице да дочека припаднике НОВ Југославије и НОВ Албаније.

Стојан Глоговац, интендант бригаде, у свом дневнику овако је описао улазак у Пећ Прве Косовско-метохијске НОУ бригаде:

„Први и други батаљон Прве Косметовске бригаде улазе са развијеном заставом и песмом у град са горње стране на Песак - пред 'Корзо', дочекује нас гомила света са добродошлицом и песмом. У моменту су све улице биле пуне са грађанством. Са доње стране вароши од станице улазе два батаљона Треће албанске бригаде. Настала је песма међу партизанима и омладином града Пећи која јури улицама са песмом и паролем 'Смрт фашизму! - Живео врховни вођа Југославије Маршал Тито'...²⁹⁵⁾

Среско место Исток, недалеко од Пећи, ослобођено је 20. новембра.

После повлачења немачких јединица из Пећи, претходног дана, 16. новембра, пећки бегови су побегли из Пећи. Власт су предали групи грађана за које су претпостављали да се нису

^{MS>} Архив Македоније, бр. 907, књига III.

компромитовали сарадњом са фашистичким окупаторима. Бегови су на те грађане имали утицај и веровали су да ће преко њих моћи да успоставе контакт са партизанима, те да тако ти грађани постану нека врста посредника између бегова и НОВ Југославије. Још пре уласка бригаде у Пећ та група грађана је покушала да успостави везу са штабом у селу Дечани. Она је позвала штаб бригаде да дође у Пећ. Штаб бригаде је одбио такав предлог и саопштио им да ће бригада ући у Пећ онда када добије за то потребно наређење.

При уласку у зграду општине, група грађана затечена је у згради и поново је покушала да се постави као партнер штабу бригаде у разговорима око одржавања реда у граду, но и овог пута без успеха. Командант бригаде је тим грађанима саопштио да је пожељно да се ред у Пећи одржи, да народ треба да изабере органе нове власти, а брзо ће бити формиране посебне јединице којима ће бити поверено одржавање реда и мира и у Пећи и у околини.

Од тада се ови грађани, као посебно организована група, више нису појављивали.

За време једномесечног боравка у Пећи бригада је живела заједно са грађанима помагала у одржавању реда. У граду и околним селима помагала је око избора органа нове народне власти, у организовању културно-просветног рада и др. Штаб бригаде и штабови батаљона обављали су војно-политички рад у јединицама, а посебно са новим борцима који су приступили бригади.

Бројне партизанске породице радовале су се када су, после дужег времена неизвесности, угледале своје најближе живе и здраве.

Тешко је било борцима када су морали да појединим породицама саопштавају да је онај којег су очекивали пао за слободу у Македонији, Грчкој, Албанији, на Шари, у Јунику, Дечанима и другим местима у којима је бригада водила борбе.

Члановима породица из Пећи и околине, као и онима из суседних општина Црне Горе из Плава, Андријевице и Берана - који су истог дана када је Пећ ослобођена дошли да се распитају за своје, морало се саопштавати да никад више неће видети своје синове и кћери, браћу и мужеве: Влада Раичевића, Ива Стругара, Слободана Лозанчића, Божа Гашића, Миша Симића, Миша Поповића, Зору Новаковић Беку, Милицу Павличић, Јованку Брајовић, Мића Гилића, Милену Драшковић - Анђелић, Драга Кавају, Петра Перовића, Уроша Џудовића, Мирка Арсенијевића, Вука Ђуришића, Милену Вујачић, Даницу Вујовић, Дару Драгишић, Мирка Кривокапића, Воја Стругара и многе друге.

Тада сузе нису могле задржати ни чланови породице ни прекаљени борци, којима су овакви сусрети теже падали него освајање непријатељских бункера.

Вуле Парезанин је 26. новембра, са једном десетином из бригаде пренео у Пећ тело свог брата Николе Парезанина, члана

КТТЈ и помоћника политичког комесара чете, који је погинуо у борбама код Јуника. Следећег дана обављена је сахрана на пећком гробљу. Дирљив је опроштај од неустрашивог борца који је својим целокупним држањем у позадини, у Шарпланинском партизанском одреду и у бригади служио као пример другим борцима.

У недељу, 2. децембра 1944, у Пећи је обележана тужна годишњица. Прошла је година од масакра који је банда „Рецимента Косова“ под руководством ондашњег министра унутрашњих послова такозване неутралне и слободне Албаније, Џафера Деве, извршила над становништвом Пећи, убивши тада око сто грађана, присталица народноослободилачког покрета. Овом потресном чину присуствовали су и борци бригаде, а једна чета из њеног састава почасним плотунима одала је пошту борцима народноослободилачког покрета из Пећи - жртвама фашистичког терора.

У Пећи је 16. децембра сахрањен и Чедо Кнежевић, који је погинуо неколико дана раније, приликом напада непријатеља на ослобођени Урошевац и организоване побуне непријатељских елемената у том граду. Народ и омладинци Пећи одали су дужну пошту и овом борцу.

Народно расположење највише је долазило до изражаја на великим зборовима.

На дан ослобођења Пећи, у 15 сати, у граду је одржан велики народни збор пред зградом општине.

Поред осталих, на збору је говорио и командант Прве косовско-метохијске бригаде Зуфер Мусић, који је поздравио грађане Пећи и околине у име НОВ Југославије која је донела граду слободу.

Говорио је о издаји бегова и других који су сарађивали и са окупторима, а и са Дражом Михаиловићем, у борби против НОВ Југославије и Албаније.

Ти издајници, бегови и слични, покушавају - рекао је Зуфер Мусић - да и даље шире неистине о народноослободилачкој борби. Они говоре да ће се вратити стари југословенски буржуаски режим да би тако стварали и одржавали неповерење и према новој војсци и новој народној власти која се бори за равноправан живот Албанаца, Срба и Црногораца на Косову и Метохији. Народ је бурно поздравио излагање команданта Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, Зуфера Мусића.

Други велики народни збор у Пећи одржан је 28. новембра. На њему је говорено о значају народноослободилачке борбе и о одлукама Другог заседања АВНОЈ-а, које представљају темељ нове Југославије.

Почев од 22. новембра, готово сваке вечери у Пећи, су одржане приредбе за грађанство и борце. У почетку су, због „полицијског часа“, почињале у 18 часова а завршавале се до 21 час. Када је кретање по улицама, од 28. децембра, било дозвољено до 24 часа, приредбе су почињале касније и трајале до пред поноћ.

Организатори таквих приредби су се смењивали: почео је да их организује агитпроп Прве косовско-метохијске НОУ, а онда

рањеници на пролазу из Црне Горе прама Београду, батаљон црногорске Седме бригаде који се налазио на пропутовању кроз Пећ, група официра на пролазу кроз Пећ и др. Ове приредбе одржаване су у биоскопској сали, у некадашњем хотелу „Српски краљ“ хотелу „Корзо“ и другим просторијама.

У Пећ су од 1. децембра почели да стижу и дневни листови, „Политика“, „Борба“ и друга штампа, што је становништво примило као знак нормализовања живота и у земљи и у Пећи.

Јединице Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, заједно са једним батаљоном Треће албанске бригаде, имале су пуне руке посла нарочито првих дана после ослобођења Пећи.

Веће тешкоће појавиле су се око исхране Прве косовско-метохијске НОУ бригаде и Треће албанске бригаде због тога што су магацине са животним намирницама, пре ослобођења Пећи, бегови и други издајници пребацили и разместили по појединим селима, а претреси који су вршени по кућама у граду за које се претпостављало да су у њима сакривено жито и друге намирнице, нису дали резултата.

Једна чета Првог батаљона Прве косовско-метохијске НОУ бригаде била је одређена за одржавање реда и мира и за стражу око затвора.

Да би се одржавао ред и мир у граду и спречила евентуална акција разбијених квислиншких формација и других окупаторских слугу, јединице бригаде повеле су акцију за прикупљање оружја. Иако се знало да га поједини непријатељски елементи прикривају, те прве акције за прикупљање оружја нису дале задовољавајуће резултате.

После извесног времена, 12. децембра, Први батаљон био је упућен правцем преко Витомирице - Бање и Врала у Исток, са задатком да помогне организовање нове народне власти у бившем Источном срезу, да контролише ситуацију на том терену, разоружа банде, и за све друге послове који треба да допринесу стабилизовању прилика у том крају.

Следећег дана по ослобођењу Пећи, 18. новембар 1944, формиран је Градски народноослободилачки одбор, а дан касније и Срески народноослободилачки одбор.

За команданта места 25. новембра одређен је Салко Медеризи, а за политичког комесара Љубо Милатовић, борци Прве косовско-метохијске НОУ бригаде од њеног формирања, обојица из среза Пећког. Команда места 1. децембра издала је наредбу на српско-хрватском и албанском језику, која је ступила одмах на снагу, а којом је, ради нормализације прилика у граду и целом срезу Пећком наређено да „у року од два дана“ све радње (радионице, магацини и др.) морају бити отворене, а сва „скривена роба“ враћена у радње. Ко не буде поступио по овој наредби „конфисковаће му се сва имовина и предузеће се потребне мере...^{2%)}

^{24f)} Зборник, том I, књ. 19, док. 210.

У наредби је прецизирано да све оно што је припадало немачкој војсци (војничка спрема, оружје, санитарски материјал, нафта, бензин и др.) мора се „у року од пет дана“ пријавити и предати команди, јер је сав тај материјал „потребан нашој народнослободилачкој војсци”.^{297,1}

Сви становници среза Пећког „који имају оружје” позвани су да ступе у НОВЈ „јер ће тиме помоћи наш народнослободилачки покрет” - а они који имају оружје ” а не ступе у нашу народнослободилачку војску дужни су одмах пријавити и предати своје оружје овој команди.. ”^{298,}

Том наредбом било је забрањено свим цивилним лицима ношењем „ма каквог оружја без писмене дозволе” команде места, затим „пуцање ма којим оружјем”, било какво исељавање, пресељавање, одузимање имовине, наплатама каквих дугова и сл.²⁹⁹⁾

За прекршиоце појединих одредаба ове наредбе, биле су предвиђене строге казнене мере.

За кретање цивилних лица ван Пећког среза била је потребна дозвола команде места. Сви грађани који су напустили своје домове позвани су да се од 7. децембра врате. „Сви они који се у то време не буду вратили сматраће се народном непријатељима и конфисковаће им се сва покретна и непокретна имовина”.^{300,}

Том првом наредбом команде места било је регулисано и истицање заставе у срезу:

„Шиптари имају право истицати своју националну заставу (црвену са шипоњом - тј. орлом и петокраком црвеном звездом изнад шипоње), Црногорци и Срби заставу народнослободилачког покрета (Југословенску тробојку са црвеном петокраком, звездом на средини белог поља)”. Истицање других застava било је забрањено.^{3,11)}

Још од раније је било познато да су фашистички окупатори прво италијански а после и немачки, настојали да Пећ, с обзиром на географски положај овог града, претворе у значајан центар за спровођење своје политике, па је зато постало зборно место и седиште окупаторских војних јединица за борбу против НОВЈ у Црној Гори и Санџаку. Град је био претворен и у административни центар (префектура и др.) одакле се осим на територији среза управљало и још неким деловима који су накнадно били прикључени „великој Албанији” - Плав, Гусиње, Рожај, Тутин и где су створане разне албанске квислиншке формације - вулнетари (добровољци), жандармерија, милиција, граничне страже и др., за борбу против НОВЈ и против народнослободилачког покрета у Метохији.

²⁹⁷⁾ Исто.

²⁹⁸⁾ Зборник, ТОМ I, књ. 19, док. 210.

²⁹⁹⁾ Исто.

²³⁰⁾ Исто.

³⁰¹⁾ Исто.

Пећ је истовремено била и важан обавештајни пункт (Овре, Сим-а, Гестапоа, Абвера) ради прикупљања података о партизанским снагама и њиховом распореду у Црној Гори и Санџаку, као и народноослободилачком покрету у Пећи и околини. Поред осталог, италијанска војна обавештајна служба - СИМ, нарочито је користила неке насељеничке породице, које су бежале кад су им паљене куће и због других насиља албанских пљачкашких банди биле раздвојене. Један део таквих породица прешао је у Црну Гору, а други део остао да живи у Пећи и Витомирици. „Услугама“ (преношење писама, пакета, порука и сл.) које су чинили таквим раздвојеним породицама, агенти СИМ-а врбовали су их за стварање четничке организације.

Пећ је била центар репресивних снага карабињера, фашистичке милиције, албанске жандармерије, квестуре, специјалних немачких јединица, које су се сурово обрачунавале са члановима КПЈ, СКОЈ-а и осталим присталицама народноослободилачког покрета. Оне су интернирале неколико стотина организованих присталица НОП-а, убиле стотинак родољуба, запалиле у знак одмазде пећку чаршију, насилно давале рицинус грађанима и сл.

Пећ је због свега тога за време окупације била стечиште најразличитијих слугу окупатора: ратних злочинаца, организатора и извршилаца убиства, паљевина насељеничких кућа, оних који су пребијали и на други начин мучили организаторе и присталице НОП-а у затвору, упућивали их у интернацију.

Део организатора ових недела повукао се заједно са окупатором или се разбежао по селима које јединице бригаде нису могле да контролишу, али је и у самој Пећи и њеној најближој околини остао већи број оних који су намеравали да се ту прикрију, а у погодном моменту наставе злочине против народне власти.

Да би се онемогућила њихова злочиначка делатност, штаб бригаде издао је наређење да се приступи проналажењу и хапшењу свих озлоглашених помагача окупатора који нису успели да побегну са окупаторском војском - разних полицијских службеника, организатора вулнетарских јединица, некадашњих „свакдриста“, „црнокошуљаша“, сарадника Гестапоа, као и четничких злочинаца који су нарочито терорисали становништво Витомирице, које је листом учествовало у народноослободилачком покрету. Дошло је време да такви одговарају за почињене злочине.

План за претресање кућа у Пећи за које се претпостављало да могу пружити уточиште непријатељским елементима израђен је 9, а спроведен 10. децембра у јутарњим часовима. Према њему, град је био подељен у три дела, а за сваки део одређен је по један батаљон. Поред батаљона Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, у претресима је учествовао и батаљон команде места који је био формиран у Пећи. Све је обављено без већих инцидената. Била је пронађена већа количина оружја и војне спреме, а све је то

послужило за наоружање и опрему ненаоружаних бораца који су добровољно прилазили бригади.

Били су ухапшени и неки сарадници окупатора који су се крили од нове власти.

Похапшени су одвођени у кућу одбеглог Цевад-бега, која је била претворена у привремени затвор у коме је вршена истрага.

После краће истраге, која је протекла у саслушању ухапшених и прикупљању доказа о кривици, Војни суд оперативних јединица НОВ и ПОЈ у Пећи, после одржаних суђења, изрекао је и путем плаката обавестио о томе грађанство, најтеже казне ратним злочинцима, које су, после одбијања молби за помиловање, биле и извршене.³⁰²¹

За стабилност ситуације у Пећи била је од изузетне важности безбедност на путу Пећ - Чакор - Црна Гора, који пролази кроз Руговску клисуру. Штаб бригаде је због тога посебну пажњу обраћао на држање Руговаца, становника Руговске клисуре, односно на њихов однос према НОВ Југославије и НОВ Албаније, према

³⁰²¹ AVII - Историјска комисија ПККСК за Космет - *НОВ - Ф4* (293, 294, 457). Тако је та заслужена казна погодила: Ахмета Којчина, из Пећи (ратног злочинца, учесника у масовним убиствима, члана познате сквадристичке „Црне руке“, организације која је убијала грађане Пећи, давала им на силу да пију веће количине ричинуса и над њима вршила друге тортуре), Адуша Госку, из Пећи полицајца - шпијуна, издајника албанског народа у Пећи), Ибрахима Каплана, сарадника окупатора, пљачкаша и организатора шпијунаже - злочинца), Виктора Антона (полицајског чиновника из Пећи, организатора шпијунаже) Хасана Хабиба, (бригадира злогласне квестуре, касније гестаповца, који је ухапсио и млатио велики број људи из града и околине), Халила Зајмија (сарадника карабињерије и Гестапоа, који је сарађивао са четничком организацијом у Пећи), Паљу Љумезија (познатог издајника албанског народа, фашистичког посланика, једног од главних организатора паљења кућа и исељавање насељеника - Црногораца из Метохије), Маља Раџапагаја (из Плава, ратног злочина и пљачкаша, непријатеља народноослободилачког покрета), Јунуза и Ибрахима Белегуа (трговце, познате учеснике и организаторе свих окупаторских акција и злочина у Метохији), Џељадина Кастратија (једног од организатора „Црне руке“, познатог разбојника и убицу), Рама Колића (немачког агента, вишеструког убицу, који је одавао и хапсио присталице НОП-а), Шућрију Гегу (потпоручника злогласне милиције, агента окупатора, батинаша), Алија Селим - Садић Ђаје (једног од организатора „Црне руке“, главног сарадника Сефедин-бега и Цевад-бега), Фахрију Речковција (немачког агента и вишеструког убицу), Омера Медунчинија (окупаторског шпијуна из Плава, који је хапсио и убијао присталице НОП-а из Пећи), Идрза Баљу (агента милиције и Гестапоа који је учествовао у убиствима присталица НОП-а), Мислимај Маље (једног од главних организатора свих акција које су вођене у Метохији против народноослободилачке борбе, члана Косовског комитета, кривица за почињене злочине у Метохији), Мета Цену (познатог агента Гестапоа, вишеструког убицу), Физа Дечановића, берберина из Пећи (агента милиције, Квестуре и Гестапоа, учесника у злочинима који су почињени у Пећи против присталица народноослободилачког покрета).

Због активног учешћа у четничким формацијама и у борби против НОВ Југославије и за почињене злочине такође су били осуђени на смрт: Никола Мреновић, Глигорије Мреновић, Милан Мреновић, Блажо Вулић, Милош Шћепановић, Бануле Чукић.

Као четнички организатори и због блиских веза са Павлом Ђуришићем, Божином Зачевићем и другим четничким главешинама или као окупаторски шпијуни били су осуђени на смрт и стрељани и Михаило Милошевић, Зорка Вукделић, Даница Вукделић, Олга Костић-Газикаловић, Милован Булатовић, Стево Шкробо, Мара Цицмил, Даница Бабовић и Јаглика Вулић.

новој Југославији. Руговски правци из Кућишта и других села из Руговске клисуре били су позвани у Пећ у штаб бригаде. Дали су „бесу“ да гарантују безбедност саобраћаја у Руговској клисури. Ту су „бесу“ и одржали, тако да је убрзо преко Пећи могла да се упути помоћ у храни суседним крајевима у Црној Гори.

Али се показало да се „беса“ није односила и на одметнике, јер су им руговска села пружала уточиште, па је због тога ситуација у Руговској клисури могла сваког часа да се поремети на штету народноослободилачког покрета, утолико пре што тада у Ругову нису постојале оргнизоване снаге тог покрета.

У штаб бригаде дошао је тада и барјактар из Баранске општине у пратњи око 50 Албанаца и саопштио да у име Сефедин-бега³⁰³⁾ и Џевад-бега³⁽⁴⁾ тражи одобрење од команданта бригаде да их доведе и преда властима уз „бесу“ да им се неће ништа догодити.

Командант бригаде, Зуфер Мусић, одговорио је баранском барјактару да су Сефедин-бег и Џевад-бег најпознатији сарадници фашистичког окупатора, да ће морати да изиђу пред народни суд да одговарају за свој рад под окупацијом и да ће их јединице НОВЈ, без обзира где се и како сакривали, пронаћи и предати суду. Додао је да брат Сефедин-бега, Асим-бег, који је такође побегао пред јединицама НОВ, може слободно да се врати јер својим држањем за време окупације није ништа урадио због чега би одговарао пред народним судом.

И заиста, следећег дана Асим-бег се вратио у Пећ, пријавио се штабу бригаде и после тога се слободно кретао по граду. Како је у његовој кући била смештена једна чета Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, штаб бригаде издао је наређење да чета напусти ту кућу, што је и рађено.

Хапшење појединих сумњивих људи због сарадње и помагања окупатора у почетку су изазвала извесну узнемиреност и подозрење у граду и околини али је и то убрзо нестало.

На јавном суђењу ухваћеним четницима, сарадницима окупатора у Витомирици, 13. децембра, који су нанели најтеже болове и патње становништва овог села, маса окупљеног света тражила је да се сви осуде на смрт и одмах стрељају. Али због недостатка кокретних доказа за учешће у злочинима, шесторица четника је било ослобођено, а осам је осуђено на смрт и стрељање.

Неки од ослобођених били су накнадно, 1947, после детаљно спроведене истраге и одржаног суђења, ипак осуђени на смрт.

На позив штаба бригаде одазивали су се сељаци и помагали нормализацију живота у читавом срезу. Између осталог, заједничким радом бораца и сељака брзо је био подигнут порушени мост

³¹³⁾ Бивши народни посланик Демократске странке у краљевини СХС, затим сенатор којег је у време 6. јануарске диктатуре у Краљевини Југославије именовано краљ Александар, а онда председник општине у Пећи за време фашистичке окупације.

³¹⁴⁾ Високи функционер под фашистичком окупацијом, најпознатији сарадник италијанског и немачког окупатора у Метохији.

на дечанској Бистрици, преко којег су камиони, коњске и воловске запреге могли да прелазе.³⁰⁵

Такви и слични поступци оставили су добар утисак на становништво албанске народности, које је увидело да ће се народна правда обрачунавати само са онима који су починили злочине за време рата.

Прва косовско-метохијска НОУ бригада и друге јединице НОВ Југославије које су пролазиле кроз Пећ и села пећког среза, стицале су тако углед у народу.

После ослобођења Пећи, партијско-политички рад и у бригади и у народу био је много бољи и несметано је текао. На политичким конференцијама, на редовним информацијама и коменатарима о стању на југословенском ратишту, о ситуацији на источном фронту и другим фронтovima, као и преко других форми политичког рада, окупљани су готово сви грађани.

Партијска организација, која у граду није прекидала свој рад ни у најтежим условима окупације, наставила је интензивни рад у ослобођеном граду и свакодневно је пружала стварну помоћ јединицама Прве косовско-метохијске НОУ бригаде.

По селима Пећког среза ситуација је била друкчија. Активисти народноослободилачког фронта који су обилазили села, иако нису познавали људе који су улазили у одборе, трудили су се да Албанцима објасне циљеве народноослободилачке борбе и помагали су приликом бирања народноослободилачких одбора. Мобилизација за војску по селима давала је далеко слабије резултате него У граду.

У Пећи су почеле да излазе „Вести“ које је издавао Агитпроп бригаде, а штампала су се у малој штампарији коју је власник Теодосијевић уступио за потребе народноослободилачког покрета.

Долазак појединих обласних функционера из Оперативног штаба НОВ и ПОВ за Косово и Метохију коришћен је за организовање великих народних зборова, за смотру бригаде и др.

Том приликом говорници су износили циљеве народноослободилачке борбе, позивали становништво да се прикључи јединицама НОВЈ и да помаже рад народне власти.

На седници Среског народноослободилачког одбора за срез пећки, 15. децембра присуствовали су представници Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, командант Зуфер Мусић, помоћник комесара бригаде Јелица Стаменковић и интендант бригаде Стојан Глоговац и из команде места политички комесар Љубо Милатовић.

Поред разраде задатака сеоских и градског народноослободилачког одбора и примедба на њихов дотадашњи рад, на седници било је речи и о спровођењу мобилизације за НОВ Југославије свих грађана од 17 до 30 година.

305) тако подигнути мсот, служио је за саобраћај све до 1947.

Једномесечни боравак у Пећи, од 18. новембра до 18. децембра, био је испуњен најразличитијим активностима. У првом реду нови, а и остали борци, припремани су за предстојеће борбе за потпуно ослобођење земље.

Почетком децембра у бригади је било 95 чланова КПЈ, у првом батљону 31, другом батаљону 23, трећем батаљону 29, у штабу и приштабским јединицама 12 чланова КПЈ и 40 кандидата за чланове КПЈ.³⁰⁶⁾ План партијског рада у време боравка бригаде у Пећи био је „углавном испуњен“, и „прилично успешан“, партијске организације трудиле су се да отклоне недостатке који су испољавани претходног месеца, сузбијало се секташтво у организацијама, појачан је политички и војни рад, боље се радило са кандидатима за чланове КПЈ и са „старијим људима“, иако је партијски кадар био млад и није се могао најбоље снаћи у свакој ситуацији. Имао је доста иницијативе и трудио се да оспособи борце у војничком погледу и да им подигне „политичку свест“, организована је обавештајна служба и појачан рад са интендантима и санитетским особљем.⁰⁷⁾

На свим партијским састанцима прорађивано је писмо Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, у којем су критиковане испољене грешке у начину вођења борби код Јуника, као и рад партијских организација у којим јединицама после Саветовања партијских руководилаца из Прве и Четврте косовско-метохијске бригаде,³⁰⁸⁾ а све са циљем да се те грешке исправе и више не понављају.

На тим „практичним“ и „теоретним“ састанцима „није се обратила довољна пажња“ теоретском подизању чланова Партије“. Прерађиване су теме „Шта је нација“, са кандидатима са чланове партије проучавала се брошура „Класа пролетеријата и партија пролетеријата“, а разговарало се и на тему „О партији и дужностима члана партије“.³⁰⁹⁾

Прва косовско-метохијска НОУ бригада првих дана септембра 1944. бројала је мање од 300 бораца, а три месеца касније, почетком децембра 1944, тај број бораца се утростручио - око 1.000 бораца. Разумљиво је што је највећа пажња штаба бригаде и партијске организације била усредсређена на војно и политичко оспособљавање нових бораца.

Првог дана по уласку у Пећ штаб бригаде пренео је свим јединицама упутство о првим задацима у граду и како борци треба да поступају према становништву.³¹⁰⁾

306) ОКМ, 328. К. 10/22 - Извештај помоћника политичког комесара прве косовско-метохијске НОУ бригаде обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију.

307) ОКМ, 328 К 10/22.

308) Партијске организације нису могле да проуче ово Писмо раније због борби које је бригада водила око Дечана - прим. аутора.

309) Исто.

310) Исто.

У свим четама сваког дана извођен је „егзерцир“ („стојева обука“), одржавани су и посебни састанци командира чета са десетарима ради договора о раду са борцима. Предавања која су одржавана по четама имала су ове теме: стража и патрола, обезбеђење, обезбеђење у покрету, наступање и одступање, борба у насељеним местима, развијање у стрелце и др., практична обука у руковању оружјем и настава гађања.³¹¹ Велика пажња поклања се политичком раду са борцима, као и у народу и у свим батаљонима и четама.

На батаљонским конференцијама одржана су предавања „Одлуке АВНОЈ-а и Космет“, „О Црвеној армији“, „Разлика између старе југославенске војске и наше војке“, „Спољна ситуација, ситуација у Југославији, Космету“, „О империјализму и ратовима“, „Совјетски човек и наша борба“, „О понашању према народу на Космету“, „О држању војника при претресу, на стражарској дужности, понашања према народу“ /²⁾

Наслови тема на четним конференцијама пружају слику о разноврсности политичког рада, иако су неке теме биле исте као на батаљонским конференцијама: „Одлуке АВНОЈ-а и Космет“, „Спољна ситуација и Космет“, „Праведни и неправедни ратови“, „Омладина Космета иде путем омладине Југославије“. Ова тема односила се на прву конференцију Антифашистичке омладине Косова и Метохије, одржану у Ђаковици средином новембра, када је изабран Обласни одбор УСАОЈ-а за Косово и Метохију. Затим „Други конгрес АВНОЈ-а“ и Косово и Метохија (израз „заседања“ често је тада погрешно замењиван изразом „Конгрес“), „Питање Македоније кроз одлуке АВНОЈ-а“, „Развој народноослободилачке борбе у Југославији“.³¹³

На четним конференцијама се говорило, а то се подразумевало под „политичким радом“, о темама као што су „Општи недостаци у чети“, „Спољни изглед наше војске“, „Понашање у граду“. Конференције у четама које су на дневном реду имале тачку „Критика и самокритика“ такође су третиране као „политички рад“.³¹⁴⁾

У бригади се посебно политички радило и са „старијим људима“, онима који нису били чланови КПЈ ни кандидати за члана КПЈ, односно ни чланови СКОЈ-а ни омладинске организације. Њима су држана посебна предавања на основу чланака из дневне штампе, која је, иначе стизала са закашњењем и у малом броју примерака. Наслови ових предавања: „Митинг Словена ратника“, „О седмој офанзиви и нашој борби“, „Беда и сила немачког војника“ и „Словенско племе-спасилац човечанства“.³¹⁵⁾

¹¹¹ Исто.

¹¹² Исто.

³¹³ Исто.

³¹⁴ Исто.

³¹⁵ ОКМ, 328 К 10/22.

Агитпроп је у културно-просветном раду у бригади за време њеног боравка првих десетак дана у ослобођеној Пећи настојао да се борци пре свега описмене. Одржаване су батаљонске приредбе, а по четама „сијела“ тј. „посела“, формирани су батаљонски хорови, почело је организовање приредаба за народ, читане су новине као што су „Слобода“, орган народноослободилачког покрета Косова и Метохије.³¹⁶

Штаб бригаде и партијске организације у бригади носили су се и са низом других проблема у периоду првих дана боравка бригаде у Пећи.

Из Другог батаљона је, због указане потребе, повучен изванредан број кадрова, тако да ни једна команда чете није била комплетна, па су четни политички комесари, односно помоћници четних политичких комесара, обављали обе дужности, што се одражавало на квалитет рада.

Поред познате истине да нови чланови партије немају искуства у раду, појављивао се и шовинизам, који је прилично развијен али код појединаца".¹¹⁷¹

У Другом батаљону одржан је и ванредни састанак партијског бироа, на којем је критиковано ноћно претресање појединих кућа у Пећи. То је представљало кршење наредбе штаба бригаде, којом је то било забрањено, па је због тога заменик команданта батаљона био искључен из КПЈ.

Бригадни партијски биро казнио је укором и опоменама неколико других руководилаца због испољене небриге око слања омладинских делегата из бригаде на Обласну конференцију антифашистичке омладине Косова и Метохије.³¹⁸

Прикупљање података о одметницима

Обавештајна служба бригаде, иако су њени кадрови били скоро без икаквог искуства, постизала је прве успехе у прикупљању података о оним непријатељским елементима који су побегли испред јединица бригаде и крили се по селима у којима није било војске, а на брзину формирана нова народна власт у тим селима није се још осећала.

Највећу бригу и штабу бригаде и новој народној власти задавали су бегови-одметници, који су имали велики утицај на Албанце у селима.

Сефедин-бег (Беголи или Мухмутбеговић), који је, као председник општине учествовао на свим конференцијама органа окупаторских власти на којима се одлучивало о предузимању масовних репресивних мера против Срба и Црногораца и против присталица

³¹⁶⁾ Исто.

¹⁷⁾ Исто.

³¹⁸⁾ Исто.

народноослободилачког покрета, као што су паљевине насељеничких села, масовно хапшење и интернирање припадника НОП-а одметнуо се и крио по селима Пећког среза и околних срезова.

Подаци које је прикупљала обавештајна служба бригаде, заједно са органима ОЗНЕ, указивали су да се Сефедин-бег од првих дана по ослобођењу Пећи одвојио од Цевад-бега и Бајрама Гашија са којима се заједно одметнуо да не одржава везе са руководиоцима наоружаних банди у срезу нити се прикључио некој од постојећих банди, да не предузима ни оружане ни политичке акције против нове власти, па му се због тога и тешко улазило у траг. Међутим, само постојање Сефедин-бега, његов боравак у илегалности значили су моралну и политичку подршку и наоружаним бандама у шуми и бројним прикривеним непријатељским елементима у Пећи и околним селима.

И други истакнути бег Цевад-бег, познати немачки агент, кога је немачки окупатор по препоруци Цафера Деве поставио за првог среског начелника у окупираној Пећи, који је помагао Цаферу Деви у извршењу стравичног покоља у Пећи децембра 1943, пошто му није успело да се преда на „бесу“ народној власти, одметнуо се и, према подацима обавештајне службе, налазио се у групи са одбеглим беговима, Скендером Беголијем, Зуком Беголијем и др. У њиховој пратњи налазили су се по злу чувени полицајац Сефо Најин, Тахир Максuti и други.

Од оружаних банди највећа је била она у Ругови, која је била оформљена пре но што је њен руководилац постао Жук Аџија. Он је за време окупације био организатор „вулнетара“ у Ругови и постао је њихов „капо-банда“. Са својим „вулнетарима“ водио је жестоке борбе против партизана у Црној Гори и бранио границе „велике Албаније“. Његови „вулнетари“ остали су добро организовани до последњег дана окупације и заклети непријатељи НОП-а. Тај Жук Аџија био је изабран за првог председника Општинског народноослободилачког одбора у ослобођеној Ругови, што илуструје како су тада били састављени неки народноослободилачки одбори у Пећком срезу. Зашто је то било могуће говори и податак да је Трећи батаљон, поред мобилизације људства за војску, добио задатак да формира народноослободилачке одборе у 14 села,³²¹⁾ на терену где руководиоци батаљона нису никог познавали, где није било ни активиста НОП-а.

Жук Аџија, пошто је убрзо био смењен са те дужности одметнуо се и постао вођа групе у којој су се већ налазили Риз Зумери, стари качак, секретар Албанске фашистичке партије у Ругови, који је лично учествовао у ликвидирању две групе комуниста, које су по задатку Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију ишле за Црну Гору ради успостављања везе за Покра-

³²¹⁾ ОКМ, 328 К 10 10/22.

јински комитетом КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, затим браћа Кери, такође познати непријатељи и убице, а од бегова Мануш-бег.

Чим је почела мобилизација за јединице НОВЈ, ова одметничка група нарасла је на преко 80 људи.

Посебну тешкоћу у борби против ње причињавало је то што су готово сви одборници нове власти сарађивали са Жук Аџијом и пружали му помоћ.

Обавештајна служба је утврдила да у пећком срезу постоје и неке друге одметничке банде.

Једна од таквих је била она у којој се налазио Селим Дана, некадашњи члан СКОЈ-а, која је стара југословенска полиција била заврбовала за свог достављача. За време рата прво је радио у Квестери, затим постао „црнокошуљаш“, пребијао присталице НОП-а, давао им ричинус и учествовао у убиству омладинских руководилаца Паја Гилића и Драга Гарчевића. Одметнуо се заједно са Халимом Мацуљом, Шабаном Јашаром и Суљ Љоцом, а убрзо су им пришли Осман Баљоку и Азир Бакћери, убојице, некадашњи „црнокошуљаши“. И ова оружана банда се, такође, кретала по Ругови.

У одметништву се налазио и Шабан Баша, некадашњи федерал у Пећи (окружни шеф, руководилац Албанске фашистичке партије). Био је и борац у редовима републиканске војске Шпаније кога су италијански фашисти, пошто су успели да га врбују, примили у своју службу, утицајан човек у граду и Пећком срезу. Био је организатор злогласне „Сквadre“ која је убијала и терорисала присталице НОП-а у Пећи. Извесно време пре капитулације Италије одметнуо се у шуму, да би се тако препоручио за службу новим господарима, а онда се вратио у град да би уочи повлачења немачке војске отишао у Ракошки партизански одред. После ослобођења Пећи, кад је сазнао да га траже, прикрио се и одметнуо.

Од познатих личности у одметништву се налазио и Хаџи Бајрактар из села Врановца из баранске општине, председник те општине у време старе Југославије, кандидат на председничким општинским изборима 1937. када је жандармерија, да би спречила његов избор, на изборном месту убила десетак Албанаца. Био је блиски сарадник Сефедин-бега. За време окупације био је „капо-банда“ „вулнетара“ у својој оштини. Кад се одметнуо, прикључио се групи Ук Садика из Ђурђевика.

Међу одметницима су били и Садри Дака, из села Папраћана, командир жандармеријске станице за време окупације у Гораждевцу, Хајрула Праска, некадашњи комунистички симпатизер, а за време окупације сарадник карабињерије и др.

Може се само претпоставити колико још лица обавештајна служба није успела да евидентира, као и колико је њих помагало одметнике, давало им храну, обезбеђивало смештај, обавештавало о потерама војске, о намерама власти и др.

Ако се изузме да је својим тачним подацима обавештајна служба бригаде успела да осујети напад одметника на село Стреоц, све остале преузете акције за уништење тих оружаних банди или истакнутих појединаца за време боравка косовско-метохијске НОУ бригаде у Пећи нису дали резултете, пре свега јер су банде била добро обавештаване о свим потерама које су предузимане. Често су таква обавештења добијале и од одборника нове власти, који су били позивани да помогну војним јединицама на терену.

Било је очигледно да Прва косовско-метохијска НОУ бригада, која је до тада нападала, а бранила се у окршајима са непријатељем, није још оспособљена за дејство у новим условима. Почев од штаба бригаде, па до команди чета, није се сналазила у новој, специфичној борби против одметника који су се крили, по потреби окупљали у веће банде или када је то било потребно ради лакшег кретања, разбијали се у мале групе. Требало је водити борбу и против јатака који су пружали помоћ одметницима, водити борбе у којима нема фронта, у којима се употребљавају мање и покретљивије јединице, када тајност покрета мора да буде много већа, када такве јединице треба да знају не само да прикупљају податке о кретању и боравку одметника већ и да прикупљене податке што боље и што ефикасније користе, да боље постављају заседе, врше препаде, примењују разна лукавства и др.

Ти подаци о одметницима и о неуспелим покушајима њихове ликвидације, затим околност да у већем броју општина није било ни партијских ни скојевских нити других организација НОП-а, несигуран састав органа нове народне власти, као и милиције и сеоских стража које су биле у формирању, указивале су да ситуација у пећком срезу, где је боравила Прва косовско-метохијска бригада, не само да није нормализована већ и да до тада предузете мере војних и цивилних власти нису дале задовољавајуће резултате у сређивању прилика на терену.

³²²¹ Организатор напада био је Селим Шабан, који се налазио у групи са одметницима Ајдином Саитом, Тахиром Селимом, иначе руководиоцем ове банде, затим повремено са Демом Али Пожаром из Ђаковачког среза, Сокољом Садри Бардом и др.